

ВИДНИ ТЪРНОВСКИ УЧИТЕЛИ ПО ЧУЖДИ ЕЗИЦИ ОТ ВЪЗРАЖДАНЕТО ДО НАЧАЛОТО НА XX В.

Весела Белчева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме. В статията е направено обзорно представяне на учителите, допринесли за развитието на чуждоезиковото обучение в Търново от Възраждането до началото на XX век. Събраните сведения показват, че възрожденските учители по чужди езици не са обикновени преподаватели, обучаващи на граматически правила и тълкуващи текстове, а носители на новите европейски ценности, на свободната европейска критика и философия – те са видни общественици, книжовници, ерудити, допринасящи за духовното израстване на българския народ и за оформянето на неговото национално съзнание.

Keywords: teacher, foreign language teaching, Turnovo, Bulgarian Renaissance

В своята книга „История на обучението по френски език в България през Възраждането“ (2003) Д. Веселинов поставя началото на нов, качествено различен етап в развитието на чуждоезиковата методика, а именно разглеждането ѝ не само като единство от теория и практика, но и като наука със собствена история. Историческите факти за чуждоезиковото обучение през Възраждането, които поднася авторът в изследването си, провокират разнопосочни изводи за съвременното чуждоезиково обучение, тъй като широк диапазон от въпросите и задачите на съвременната методика са били обект на научен интерес и в миналото.

Също както и днес голяма част от българите са осъзнавали необходимостта от владенето на чужди езици и затова са търсели различни пътища и подходящи образователни модели, които да им осигурят по-ефективно чуждоезиково обучение, а оттам и по-успешна езикова, културна и социално-икономическа политика. Възрожденският учител по чужд език не е обикновен преподавател, обучаващ на граматически правила и тълкуващ текстове, а носител на новите европейски ценности, на свободната европейска критика и философия. Той се ползва с уважението на обществото, тъй като „притежава характер, политически, религиозни и светогледни убеждения, обединени от цивилизаторската мисия, която целенасочено е поел да следва със слово, перо и поведение“ (Веселинов, 2003: 519). И

въпреки че професионалната подготовка на възрожденските учители по чужди езици варира от самоуки преподаватели до високообразовани интелигенти, те се справят успешно с предизвикателствата на учебната практика и оставят трайни дири в българското образование. Учителите по чужди езици през Възраждането разпространяват модерността чрез активна преподавателска, преводаческа, журналистическа и книжовна дейност, чрез блестящи публични изяви и нов модел на социално поведение (Веселинов, 2003: 526 – 527).

Без да претендира за изчерпателност, настоящата статия си поставя за цел обзорно да представи учителите, допринесли за развитието на чуждоезиковото обучение в Търново от Възраждането до началото на XX век.

Старата столица, като един от водещите просветителски центрове на България през епохата на Възраждането, е притегателно място за редица бележити преподаватели, които учителстват в града през 60-те години на XIX век – д-р Васил Берон (1861 – 1864), Никола Михайловски (1859 – 1867), Атанас П. Гранитски (1864 – 1876), Петър Димов (1868 – 1869), Тодор Шишков (1869 – 1870), Богдан Горанов (1870 – 1872), Иван Хаджипавлов (1872 – 1875) и др.

Тези възрожденски учители, носители на демократични и национално-патриотични идеи, изграждат ерудирани възпитаници, допринасят за духовното израстване на българския народ и за оформянето на националното съзнание (Кутева-Цветкова, 2012: 7 – 14). Свидетелство за това са и благодарствените думи на Стефан Стамболов, който, когато става министър-председател, заявява: *„Благодарение на френския език, който учихме при Шишкова (Тодор Шишков – бел. В.Б.), аз днес мога да разговарям добре с дипломатите“* (цит. по Веселинов, 2003: 282).

Важна роля за поставянето на теоретичната основа на съвременното чуждоезиково обучение има д-р Васил Берон – бележит възрожденски просветител, книжовник, общественик, лекар, философ, археолог, допринесъл изключително много за културното развитие на Търново (Генчева et al., 1985: 225). Особено ценна за чуждоезиковото обучение е написаната от него първа българско-френска граматика (1859).

Осъзнал трудностите, които срещат българските учещи в обучението по чужди езици, Берон си поставя за задача да докаже, че изучаването на граматичните правила не е непосилна задача, а напротив – чрез опростеното им и ясно поднасяне може да се постигне много по-ефективно усвояване на френския език от учещите. Граматиката на Берон е приета с възторг и първите отзиви за нея не закъсняват – вестник *„България“* представя българско-френската граматика като *„първичка в ръцете на нашите българи“* и като *„полезно оръдие за изучаването на френския език“* (Веселинов, 2003: 422 – 428).

Българско-френската граматика на д-р Васил Берон оставя трайна следа в методиката на обучението по френски като чужд език, тъй като тя дава началото на публикуването на родна учебна книжнина по чужди езици. Години след публикуването ѝ видният преподавател по френски език Христо Увалиев споделя: *„На Бероновата граматика – при всичките ѝ недостатъци – не може да се откаже заслугата като първа със стойност наша учебна книга по френски език. Тя е... здравият образец за бъдещите ни граматичници...“* (Увалиев, 1914: 359). Освен със своята граматика Берон остава в историята на чуждоезиковото обучение с това, че първи скъсва с утилитарно-стихийното учене на чужди езици и полага основите на систематизираното чуждоезиково обучение в училищна среда (Веселинов, 2003: 429 – 430).

Атанас Гранитски, Костаки Търновски и Тодор Шишков също са бележити търновски учители, допринесли в голяма степен за развитието на чуждоезиковото обучение в България. Гранитски владее свободно няколко езика – турски, гръцки, френски, немски, руски, сръбски. Учителства в Цариград, Шумен, Ловеч, а през 1861 г. се установява в Търново, където остава до края на живота си. Преподавателската работа на Атанас Гранитски е ценена високо както от възпитаниците му, така и от търновската общественост. Той получава за учителската си дейност в Търново немалка за онова време заплата от 8000 гроша (Бонева, 2009).

В мъжкото класно училище „Св. Кирилъ“ Гранитски преподава турски, гръцки и френски език. Освен че издава педагогическа, медицинска и преводна литература, Гранитски публикува и методическа литература – *„Разговори французско-български и правила за произношението на французските букви“* (1859 г.). Атанас Гранитски пръв в България поставя в центъра на обучението т. нар. езиков минимум, който „взема“ от ежедневната комуникация и адаптира съобразно принципите на граматиката.

Самият създател на този метод – Хайнрих Олендорф, доста наивно споделя, че ако може, би събрал всички ежедневни разговори в една рамка и би ги приспособил към граматичните правила, за да постигне перфектното овладяване на даден език (Веселинов, 2003: 378 – 385). Впечатлен от успеха на обучителния подход на Олендорф в други страни, Гранитски си поставя за цел на базата на този новаторски за времето си метод да създаде учебник за българи, но така и не реализира докрай идеята си, като от неговото „бездействие“ се възползва друг виден възрожденец – Спас Зафиров, който през 1862 г. първи успява да публикува „Практическо изучение французский язык по Олендорфовата метода“. Освен „Олендорфовата метода“ модерен за тогавашната епоха е и методът на Франц Ан, привърженик на който е друг виден търновски възрожденец – Костаки Иванов Попов (Търновски). Костаки Търновски учителства в Стара Загора, Видин, Цариград,

Браила и само една година (1869) в родния си град (Генчева et al., 1985: 89). Със своята преподавателска дейност той значително допринася за развитието на обучението по френски език, като превежда за българската общественост „Практическата метода за изучаването на френския език“ на Франц Ан, която се възприема с възторг от много български учители. Костаки Търновски оставя диря в българската методическа наука като практик, който акцентира върху подробното разясняване на приложението на учебника в обучението по френски език (Веселинов, 2003: 393 – 400).

Както Атанас Гранитски и Костаки Търновски, така и Тодор Шишков е високообразован възрожденец, който влага огромни усилия, за да предаде своите енциклопедични знания на търновските ученици. Той привнася добрите европейски практики в българското училище – неговите ученици завършват учебната година с тържество, съпроводено с водосвет, речи, песни и награди за завършилите с отличен успех.

Тодор Шишков е и първият учител-методик в България, който получава допълнително възнаграждение, за да *„посещава във време на преподаване всички учители и да им дава нужните съвети и упътвания“* (Веселинов 2003: 280 – 282, Генчева et al., 1985: 182 – 183, Чепкънова-Станева, 1987: 52).

Установената през Възраждането чуждоезикова подготовка на високо ниво продължава да се развива в търновските училища и в края на XIX и началото на XX в. Връзките на местните интелектуалци и търговци с Европа налагат изучаването на чужди езици – френски, немски, руски, английски, сръбски и др.

По това време в старата столица се появяват алиансите по френски и немски език, които се превръщат в значими културни институции. През последното десетилетие на XIX век във Велико Търново се оформя и голям преводачески кръг, който превежда класическа литература, поезия, художествена, учебна и научна литература от френски, немски, руски, английски, сръбски, хърватски, полски и др. (Савова, 1985: 280 – 281). По това време редица търновски учители продължават просветителските традиции в старата българска столица. Впечатляващ е броят на действащите през 1897 г. учители в търновската мъжка гимназия – 39, от които 16 са със завършено висше образование в България, 8 – в Русия, а останалите получават образованието си в Женева, Париж, Брюксел, Берлин, Лайпциг, Виена, Загреб и Букурещ. Всички тези учители свободно владеят по един и повече чужди езици (Панайотова, 2000: 407 – 408).

Сред изявените търновски учители от онова време е и дъщерята на Христо Ботев – Иванка, която учи в Букурещ, след това във Виена, а през 1899 г. завършва социални науки в Женева и получава научната степен „лисансие“. Завръщайки се в България, през 1900 година тя започва да

преподава френски език в Девическата гимназия „Митрополит Климент“ в Търново, като едновременно с това дейно участва в културния и обществен живот на града. Иванка Ботева бързо се превръща в любимка на своите ученички и съграждани, тъй като е приобщена към богатата западноевропейска култура, а доброто владение на френски и руски език ѝ позволява да чете в оригинал творбите на световноизвестни поети (Митова-Ганева, 2009: 22 – 23).

Сред известните търновски учителки от края на XIX век се открояват също и имената на Екатерина Миткова (26 март 1863 – неизв.) и Елена Гранитска (1876 – 1936). Екатерина Миткова получава основното си образование в Търново, а през 1876 г. заминава за Одеса, където учи в продължение на седем години в Одеската моринска обществена женска гимназия. През 1883 г. тя се завръща в Търново и година по-късно е назначена за учителка по руски език, история и география в девическата гимназия (Генчева et al., 1985: 251).

Дъщерята на Атанас Гранитски – Елена, завършва гимназия в родния си град Велико Търново през 1891/92 г. и още на следващата година е назначена за учителка. През 1894 г. продължава педагогическото си образование във Виена, след което отново се завръща в Търново, където преподава философия в девическата гимназия. Унаследила любовта на своя баща към чуждите езици, Елена Гранитска владее немски, френски и английски език и се превръща в една от най-добре подготвените учителки на града (Генчева et al., 1985: 251).

През 1903 – 1904 г. се въвеждат нови програми за мъжките и девическите гимназии, с цел преодоляване на умозрителния характер на обучението и овладяването на повече практически знания и умения. По онова време в търновските гимназии работят учители с богата култура и добър професионален опит, които успешно успяват да приложат европейските образователни тенденции в българското училище (Савова, 1985: 285 – 286).

През периода 1917 – 1920 г. се налага много от добрите търновски учители да отидат на фронта, но въпреки това учителският състав на прославената в цяла България Великотърновска мъжка гимназия успява да поддържа престижа на училището. По онова време учители по френски език са Димитър Петков Калчев и Христо Ковачев – „истински аристократ“, завършил в Париж и Женева, който се отнася мъдро и почитателно към възпитаниците си, но и поставя пред тях големи изисквания, за да ги превърне в достойни граждани на България (Зидаров, 1987: 185). Димитър Калчев и Христо Ковачев владеят много добре френски език и умело го преподават на учениците си: *„Обикновено четяхме, превеждахме, а в домашните работи отговаряхме на въпроси. В метода на преподаването липсваше най-важното – говорът. Някои ученици нямаха правилно произношение*

и не можеха да превеждат. Тогава Ковачев възкличаваше с един тънък фалцетен глас: *‘О, мон Дио, вавилонски стълпотворения’ [...]*“ (Хаджигроздев, 1987: 242).

Освен френски във Великотърновската мъжка гимназия по онова време се изучава и руски език. Преподавател по руски е Ганчев от гр. Лясковец, който не е високо образован, но въпреки това успява да даде на своите ученици солидни знания по езика. Работил като градинар в Русия, без задълбочена педагогическа подготовка, Ганчев успява да поддържа високо ниво в преподаването на руския език: *„Свикнахме с добро произношение, усвоихме надежите и превеждахме правилно. Бяхме научили няколко стихотворения наизуст“*, споделя години по-късно неговият ученик Т. Хаджигроздев (1987: 242).

През 30-те години на XX век с голям авторитет се ползва учителката по немски език Люба Горбанова, както и преподавателят по латински Иля Кожин от Великотърновската мъжка гимназия. В спомените на своя ученик Николай Ирибаджаков Иля Кожин остава като религиозен, бъдещ уважение и възхищение човек: *„Той бе носител на онова, което наричат ‘широка руска душа’. [...] Той излъчваше някакво съдържано благородство и интелектуален аристократизъм, беше истински полиглот, тънък познавач на античния свят и неговата култура, сладкодумен и увлекателен разказвач, човек с философско мислене, рядко силна памет и един от най-ерудитите хора в хуманитарните науки, които съм срещал. [...] И всичко това у него се съчетаваше с някаква детска доверчивост и наивитет“* (Ирибаджаков, 1987: 219).

През 1938 г. клонът на дружеството „Алианс Франсез“ се превръща в авторитетен търновски културен център, който по това време обучава на френски език 450 курсисти в рамките на 21 групи. Дружеството организира лекции на френски език с лектори французи и поддържа собствена библиотека с над 1000 френски издания. Преподаватели са г-жа Понс от Париж, Харалампи Киров, Лазар Василев, Асен Радев и г-жа Трифонова. Други културни центрове, които също организират обучение по чужди езици по това време, са българо-немското дружество „Дойчферайн“ и българо-италианското дружество.

През 1938 г. във В. Търново е създадена и т. нар. Лига на говорещите английски език с председател Константин Гюров – преподавател по български и френски език в мъжката гимназия и личен приятел на големия английски физик Едуард Бойл. Две години по-късно, през 1940 г., във Велико Търново е основано българо-съветското дружество, което е клон на софийското. То организира обучение по руски език, провежда събрания и чествания на руски поети и композитори, информира за развитието на науката и културата. Любимо място на говорещите различни чужди езици

– предимно интелигенти, заможни търговци и фабриканти, е популярната за времето си търновска сладкарница „Виктория“ (Панайотова, 2000: 612 – 613).

Наличните документални източници не разкриват в дълбочина как точно се е осъществявало чуждоезиковото обучение в Търново от Възраждането до началото на XX в., колко са били изявените преподаватели по чужди езици, какъв е бил интересът към чуждите езици в града по онова време, какви методи и средства са използвали учителите в обучението. По тази причина издирването на допълнителен изворов материал и нови документални свидетелства за чуждоезиковото обучение в Търново трябва да продължи. Само така може да се изгради по-обективна представа за образа на търновския учител по чужд език от Възраждането до началото на XX в. Това е истинско предизвикателство за всеки изследовател, проявяващ научен интерес към историята на чуждоезиковото обучение в България.

ЛИТЕРАТУРА

- Бонева, В. (2009). Бюджетът на будителите: Търново, 26 октомври 1866. *Електронно списание LiterNet*, 6 (115).
- Веселинов, Д. (2003). *История на обучението по френски език в България през Възраждането*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Генчева et al. (1985). *Бележити търновци. Биографичен и библиографски справочник за дейци, родени, живели и работили във Велико Търново през XII – XX век*. София: Изд. на БЗНС.
- Зидаров, К. (1987). Прозорец към света. *Негаснещо просветно огнище (сборник)*. София: Изд. на Отечествения фронт, 185 – 193.
- Ирибаджаков, Н. (1987). И скъпи сенки пак край мен сноват. *Негаснещо просветно огнище (сборник)*. София: Изд. на Отечествения фронт, 216 – 230.
- Кутева-Цветкова, В. (2012). Видни търновски учители. *Педагогически алманах*, 1, 7 – 16.
- Митова-Ганева, К. (2009). *Великотърновки – от традицията към модерността*. В. Търново: Фабер.
- Панайотова, К. (2000). Развитие на образованието и културата. *История на Велико Търново. Т.2*. В. Търново: Абагар, 398 – 419.
- Савова, К. (1985). Развитие на просветата и културата във Велико Търново (1878 – 1944). *Велико Търново 1185 – 1985*. София: Изд. на Отечествения фронт, 268 – 306.
- Увалиев, Хр. (1914). Френската ни учебна книга до Освобождението. *Училищен преглед*, 5, 354 – 361.
- Хаджигроздев, Т. (1987). За ученическите ми години в гимназията

(1909 до 1917). *Негаснещо просветно огнище (сборник)*. София: Изд. на Отечествения фронт, 231 – 248.

Чепкърнова-Станева, Св. (1987). Видни възрожденски учители. *Негаснещо просветно огнище (сборник)*. София: Изд. на Отечествения фронт, 45 – 64.

NOTORIOUS FOREIGN LANGUAGE TEACHERS IN VELIKO TURNOVO – FROM BULGARIAN RENAISSANCE UNTIL BEGINNING OF 20TH CENTURY

Abstract. The article presents a historical and biographical survey of teachers with notable contribution to the development of foreign language teaching in Turnovo in the period from the Bulgarian Renaissance until the beginning of the 20th century. The information gathered in the research suggests that Bulgarian Renaissance foreign language educators were no ordinary teachers of grammar rules and text interpretation; they were to a large extent also trailblazers introducing new European values, liberal European critical thinking and philosophy. Among others, they were prominent public figures, (wo)men of letters, erudites with substantial influence and contribution for the spiritual advancement of the Bulgarian people and for the foundations of national self-esteem.

✉ **Dr. Vesela Belcheva, Assoc. Prof.**
University of Veliko Tarnovo
2, T. Tarnovski Str.
5003 Veliko Tarnovo, Bulgaria
E-mail: vbeltscheva@yahoo.com